

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN BİR ÖMRE SİĞDIRILMIŞ ETKİNLİKLERİNDEN ÖRNEKLER

Hamza Zülfikar

■ Dönemin ağır şartlarına bağlı olarak güneyde Halep'te, Şam'da, Diyarbakır'da, Bitlis'te, Muş'ta, Batı'da, Çanakkale'de, İstanbul'da, İzmir'de ve yurdun her köşesinde izleri, etkinlikleri olan Mustafa Kemal Atatürk, bir asker, bir devlet adamı olarak Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti sınırları içine katılmasına çabaladıktan sonra 1938'de İstanbul'da vefat etmiştir.

I. Cihan Harbi sırasında yedi düvelin Osmanlı topraklarını paylaşması onun yaşadığı yıllara tesadüf etmiş, bu cephelerin her birinde görev almış, Boğaziçi'nde sıralanmış olarak duran işgal kuvvetlerinin gemilerini görünce “Geldikleri gibi giderler!” sözüyle azim ve kararlılık göstermiştir. İstanbul'dan Samsun'a doğru hareket etmeden önce *“Efendiler bu vaziyet karşısında bir tek karar vardır. O da millî hâkimiyete dayalı kayıtsız, şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti tesis etmek.”* sözüyle hedefini ortaya koymuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ü ülkeyi düşmanlardan kurtaran bir komutan, bir devlet adamı olarak görmekle yetinilmemeli. Genç neslin, onun hayatından, bu ülke için yaptıklarından haberdar olması, Manastır'dan Anadolu'nun çeşitli köşelerine, Suriye'ye, Şam'a, Halep'e, Hatay'a uzanan etkinlikleriyle ilgili temel bilgilere sahip olmaları gerekir. Bu amaçla geziler düzenlenmeli, savaş alanları, şehitlikler ziyaret edilmelidir.

Atatürk'ün memleketini, okuduğu okulu görmek üzere Üsküp üzerinden Manastır'a gitmiştik. “Manastır” adı yerini Pitoli'ye bırakmış, orada bizi karşılayan Midhat Bey, Atatürk'ün okuduğu Manastır Askerî İdadisine götürdü, açıklamalarda bulundu. Osmanlı Dönemi'nde burada yapılmış ordu evi hakkında açıklamalarda bulundu. Okul binasında Atatürk adına bir oda müze hâline getirilmişti. Böyle bir mekânda Atatürk'ü hayal ederken Midhat Bey'in *“Atatürk'ün burada son askeri ben kaldım.”* sözü bizi gözyaşlarına boğmuştu.

Onun kısa bir ömre sığdırdığı acı tatlı hatıralar, zaferler, sosyal ve kültürel devrimler, ciltler dolduracak genişliktedir. Türk toplumu çok geçmeden onun çizdiği yolda çağdaş dünyanın seviyesine ulaşmak için çeşitli alanlarda atımlar yapmaya başlamış, herkesin bir soyadı, kimliği olmuş, devletin kurumları yeniden şekillenmiş, kanunları elden geçirilmiş, bunlara yenileri eklenmiştir. Türkçe ekleri ve kökleriyle, mevcut söz varlığıyla gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır. Ülkeye ve onun insanına gösterdiği ilgiden, fedakârlıktan dolayı genç-ihtiyar, herkes kasım aylarında liderini rahmetle, minnetle anar, onun için gözyaşı döker.

Atatürk, daha çok yurdu düşmanlardan temizleyen, inkılapları yapan, muzaffer bir kumandan, devlet adamı olarak bilinir. Düşman istilasından kurtarılan topraklarla ilgili insanları yapılan bu mücadele hakkında yeterince bilgi sahibi olmaları beklenir. Bu düşünceye dayanan bir örnek verelim:

Ankara'ya doğru yolculuk edenler Polatlı'ya yaklaşırken yol boyu "Dur Yolcu..." sözüyle başlayan ve yol boyu dizilmiş tabelalarda yazılı bir şiirin parçalarını okur ancak bahsedilen olayın ne olduğunu, Sakarya'nın nerede bulunduğunu, tabelalardaki bu şiirin kim tarafından yazıldığını merak etmez. Bu şiirdeki veciz sözleri Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde görevli bulunduğum yıllarda öğrencilerime okur ve o şiiri yazan şahsiyetin fakültemizde, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde görevli Necmettin Halil Onan olduğunu hatırlatırdım. Ayrıca Atatürk'ün teşviki ile kurulmuş olan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin görkemli binasının tarihini, Türklük bilimindeki yerini, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün ilk hocalarının da aynı zamanda Atatürk'ün kültür kurullarında görev yapmış kimseler olduğunu belirtir, bu kimliğin, özelliğin iyi anlaşılmasını, ona göre hareket edilmesini dile getirirdim. Arkeoloji, Sinoloji, Sümeroloji gibi bölümlerin bu fakültede ne amaçla açıldığını açıklamaya çalışır, Atatürk'ün Türkçenin kökenine dair bu bölümlerden beklentileri üzerinde dururdum.

Türklük bilimi üzerinde çok yönlü olarak başlatılan bu etkinliklerin bir cephesi de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile ilgilidir. Bu bölümün ilk hocalarından İbrahim Necmi Dilmen aynı zamanda dil ve alfabe çalışmalarında Atatürk'ün açtığı kurulların üyesidir. *Dilmen* adını ona Atatürk vermiş, uzun zaman Türk Dil Kurumunun sekreterliğini üstlenmiştir. Onun yazdığı dil bilgisi kitabı Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün kuruluş yıllarında ders kitabı olarak okutulmuştur. Bir yandan dil öte yandan tarih, coğrafya araştırmalar onun en çok üzerinde durduğu ve kurumlaştırdığı etkinliklerdir. "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi" adı bu düşüncenin bir kuruluşudur.

Atatürk'ün dil, tarih, kültür, sosyal hayat konularının konuşulduğu kurullarda ele alınan konuların başında Türk dilinin kökeninin araştırılmasıdır. Sibirya topraklarının en ucunda yaşayan Yakutların Türkçesi ve onların Latin harflerine geçişi üzerinde söz konusu edilince Atatürk, Edvard Pekarski tarafından hazırlanmış olan *Yakut Dili Sözlüğü*'nü Türkçeye çevirtmiştir.

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi faaliyete geçtiğinde bu kuruluştaki görevlendirildiği öğretim elemanlarından biri de Başkurt Türklerinden Abdulkadir İnan'dır. Hikmet Tanyu'nun "Abdulkadir İnan'ın Hayatı" adlı makalesinde belirtildiği gibi Atatürk, onu "Doğu Türk Lehçelerini tetkik etmek"le görevlendirmiştir. Bu tayin kararından anlaşıldığına göre Atatürk, soydaş ülkeler ve onların dili ile doğrudan ilgilidir. 1965 yılında asistan olarak göreve başladığımda Abdulkadir İnan'ın bu fakülteadaki görevi devam ediyordu.

Atatürk'ün çeşitli cephelerdeki etkinlikleri üzerinde yeterince durulduğu, yayınlar yapıldığı hâlde görev yaptığı bazı cepheler o ölçüde dile getirilmemiş, üzerinde durulmamıştır. İlgili yayınlar o nispette okunmamış, tanıtılmamıştır. Bunun için Atatürk'ün "Dokuzuncu Kolordu Komutanı" olarak Doğu Anadolu'daki etkinliklerini örnek olarak verilebiliriz. Özellikle Bitlis, Muş ve Van Gölü'nün batısı Atatürk'ün bulunduğu savaş alanları olup buralarda Çarlık Dönemi Rus ordularının istilasına karşı durulmuştur. Atatürk, bu görevi sırasında Diyarbakır'dan hareket ederek karargâhını Silvan ilçesinde kurmuştur. Bölgeye yaptığımız araştırma gezisi sırasında Silvan'daki karargâh binasını ziyaret ettik, taştan yapılmış bu okulda yaşlılardan çeşitli hatıralar, değerlendirmeler dinledik. Bu sefer sırasında, Silvan ve Siirt kırsalında Atatürk'ün yaşadığı birçok olay var. Bu olaylar hakkında pek bilgi sahibi olunmadı, yazılıp güncellenmedi. Yaşanan olayların bazıları Atatürk'ün beraberinde, yaveri Şükrü Tezer'in tuttuğu notlarda bulunmaktadır. Bu notlar, *Atatürk'ün Hatıra Defteri* adıyla Türk Tarih Kurumunca yayımlanmıştır. Çekilen zorluklar, karşılaşılan olaylar bu defterde kayıtlıdır.

Silvan'dan Bitlis'e doğru hareket sırasında yol boyu yaşanan engeller birer belgesel olabilecek türdedir. Özellikle askerî birliklerin coşkun Botan Çayı'ndan geçişte yaşadıkları güçlükler bir film konusu olabilecek niteliktedir. Doğu Anadolu'nun geçit vermez yüksek dağları, derin vadileri ve bu vadilerde akan dereler, harekâtı oldukça zorlaştırmıştır.

Atatürk'ün bu bölgedeki bir başka cephesi Muş'tadır. Savaş bu yörede de sürdürülmüş, Çar'ın ordularına karşı önce kazanılan galibiyet daha sonra sürdürülemedi, Muş ve çevresi tekrar Rusların eline geçmiştir. Bu sırada çekilme Muş'un güneyindeki dağlara doğru yapılmıştır. Bu çekilişte üzerinde ağır silahlı bulunan yaralı askeri Atatürk'ün beklemesi, erin geçip birliğine katılmasından sonra harekâta izin veriş unutulmayacak hatıralardan biridir. Bu dağlarda yaptığımız araştırma gezisinde savaş alanlarının izleri, doğal siperler canlılığını koruyordu.

Sıcak denizlere ulaşmaya çalışan Rus Çarı'nın orduları Erzurum'dan ve Erzincan'dan başlayarak güneye doğru istila etmiş, bölge halkını önüne katarak Van Gölü çevresine ulaşmış, Bitlis'in güneyine kadar gelip 1915-1916'da, Doğu Anadolu'yu baştan başa istila etmiştir. Araştırma gezisi sırasında, Van Gölü'nün güney cephesindeki dağların Tatvan'a bakan cephesindeki siperlerde bulduğumuz fişekler mücadelenin şiddetini göstermeye yetmiştir. Bu

istila sırasında yörenin halkı şubat ve mart aylarında güneye, Diyarbakır'a göç etmek zorunda kalmıştır. Göç eden halkın arasında benim ailem de var. Göçle ilgili birçok acı hatıraları annemden dinlemiştim. Yaya olarak yol boyu köylerde konaklaya konaklaya Silvan'a oradan da Urfa'ya göç etmişlerdir. Göç edemeyenlerin çektikleri zorluklar, ölümler, gidenlerin eve dönüş yolunda uğradıkları kayıplar gereği gibi yazılmadı, yöre halkı tarafından her zaman üstü örtüldü, bir daha hatırlanmamaya çalışıldı, Atatürk'ün subayları, askerleriyle burada verdiği mücadele gereği gibi anlatılamadı, yazılmadı. Rus ordularının durdurulduğu "Zeviyasor" adlı mevkidin sonra arazinin geçit vermeyişi, öteye geçilemeyecek kadar sarp ve dik dağların başladığı nokta oluşu savaşın sona ermesinde bir etken sayılır. Bugün düşman istilasında kurtarılan toprakların insanları da söz konusu bu istila hakkında yeterince bilgi sahibi değiller, dedelerden, babalardan kalan anlatımlarla yetinmektedirler. Bu cephenin her safhası, Türk ordusunun ve yöre halkının çektikleri birer belgesel konusu olabilecek genişliktedir.

Atatürk'ün "Kolordu Kumandanı" olarak tayin edildiği Diyarbakır'da ikameti fazla sürmemiş, Ruslara karşı başlatılmış olan mücadeleyi Bitlis, Muş illerinin sarp arazilerinde yönetmiştir. Bu bölgeleri görmek, araştırmak üzere Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından görevlendirilmişim. O görev sırasında siperlerden ve çevreden topladığım, savaş malzemesi, şarapnel parçaları, boş kovanlar Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunda sergilenmiştir.

Onun bir asker, kumandan ve devlet adamı olarak üzerinde durduğu, tecrübe, yaşanmışlığa dayanan etkinlikleri ve söylediği pek değerli sözleri *Nutuk* adı eserinde buluruz. Bu eserin dilini sadeleştirmek, güncellemek üzere birkaç yayın yapıldı. Son olarak bu eseri hocamız Zeynep Korkmaz ele aldı ve günümüz Türkçesiyle yayımladı. Bir asker ve bir devlet adamı olarak yaşadıkları, dile, kültüre, uygarlığa, dine dayalı tespitleri bu eserde daha anlaşılır bir şekilde anlatılmaktadır.

Atatürk'ün edindiği tecrübelerle dayalı dile getirdiği tespitler bugün de olduğu gibi her dönemde hatırlanmalıdır. Daima göz önünde bulundurulması gereken şu sözünü bir örnek olarak verelim.

Aslolan iç cephedir. Bu cephe bütün milletin meydana getirdiği cephedir. Dış cephe doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki silahlı cephedir. Bu cephe sarsılabilir, değişebilir, mağlup olabilir fakat bu durum hiçbir zaman bir memleketi bir milleti yok edemez. Önemli olan memleketi temelinden yıkan, milleti tutsak ettiren iç cephenin çökmesidir.

Atatürk'ün savaş alanlarındaki görevini tamamlayıp Türkiye Büyük Millet Meclisini faaliyete geçirmesi, peş peşe devrimleri başlatması, kültür işlerine eğilmesi, o tarihe kadar söylenip de gerçekleştirilememiş dil ve alfabe konusunu gündeme getirmesi ve bu yolda birçok atılımların yapılması onun zafere ulaştırdığı etkinliklerdendir. Eski harflerin geçerli olduğu dönemde iki veya

üç harfle temsil edilen ط / ت ص / ث س ض / ذ ز / ق ك / ح خ seslerinin *t, s, z, k, h* olarak birer harfle temsil edilmesi, yazıya kolaylık getirmiştir. Dil ve alfabe konularının son olarak müzakerelerin edildiği, gözden geçirildiği Dolmabahçe Sarayı'nda Arapça kökenli kelimelerin Arap aksanı ile değil Türk aksanı ile söylenmesi kararlaştırılmış. Türkçe kelimeler için gerekli olmayan harf ve işaretlelerin gereksizliği üzerinde durulmuştur.

Aradan yüz yıla yakın bir zaman geçti. Bu sürede dil gündemde kalmaya devam etti. Türetilen Türkçe kelimelerin bir bölümü dile kazandırılırken bazıları da kullanım dışında kaldı. Dil konusu her zaman canlı kaldı, türetilen kelimeler, bilim, fen ve sanat dallarına ait bazı terimler yıllarca eleştiri konusu oldu. Buna rağmen yapıcı bozuk sayılan birçok kelime ve terim dile yerleşti. Yıllar böyle bir ortamda geçerken bizi bekleyen bazı acil görevler ortaya çıktı. Dildeki yabancı kökenli terimlerin giderek artması bir sorun oldu. Bilim, fen ve sanat dallarda yabancı terimlerin sayısı haddini aştı. Atatürk'ün ortaya koyduğu ilkeler doğrultusunda bu sorunun giderilmesi artık bir görev hâline gelmiştir.